

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

О.М. ЧАЙКОВСЬКА

**ПСИХОЛОГІЯ КОНФЛІКТНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ,
СХИЛЬНИХ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ**

МОНОГРАФІЯ

Кам'янець-Подільський

2018

УДК 159.922.76 –056.49 (081)

ББК 88.374

Ч-15

Рецензенти:

ШМАРГУН В.М. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету біоресурсів і природокористування України;

МІРОШНИК З.М. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»;

СТОЛЯРЕНКО О.Б. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Чайковська О.М.

Ч-15 Психологія конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки: монографія / О.М. Чайковська. – Київ. – КНТ, 2018. – 166 с.

Монографія присвячена дослідженню психологічних особливостей конфліктності у підлітків, схильних до девіантної поведінки. Висвітлено стан розроблення проблеми конфліктності у психолого-педагогічній літературі, розкрито психологічну структуру конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Проаналізовано методичну базу та основні етапи емпіричного дослідження психологічного змісту конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки. Емпірично досліджено психологічні особливості конфліктності підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Для психологів, викладачів, аспірантів, студентів психологічних факультетів університетів, усіх, хто цікавиться проблемами конфліктності особистості, схильної до девіантної поведінки.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка.

Протокол № 11 від 9 листопада 2017 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Роль конфліктності у формуванні девіантної поведінки молодшого підлітка	9
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	28
РОЗДІЛ 2. Методична база діагностико-емпіричного дослідження конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки	30
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	51
РОЗДІЛ 3. Аналіз особливостей конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки	53
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	81
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
Додаток А. Матеріали статистичних обчислень	100
Додаток Б. Методики діагностико-емпіричного дослідження психологічних особливостей конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки	114
Додаток Б.1. Опитувальник «Визначення схильності до девіантної поведінки» (О. Орел)	114
Додаток Б.2. Методики діагностики потребнісно-мотиваційної конфліктності підлітків, схильних до девіантної поведінки	127
Додаток Б. 3. Методики діагностики емоційно-вольової конфліктності підлітків, схильних до девіантної поведінки	140
Додаток Б. 4. Методики діагностики комунікативно-поведінкової конфліктності підлітків, схильних до девіантної поведінки	150
Додаток Б. 5. Анкета на виявлення психологічних особливостей міжособистісних конфліктів підлітків	159

ВСТУП

Становлення особистості сучасного підлітка проходить у складних соціально-економічних умовах українського суспільства, в якому відбуваються інтенсивні інноваційні процеси, поєднані з відмиранням багатьох усталених норм, стереотипів, цінностей, поглядів тощо. Бурхливо змінюються основи функціонування важливих соціальних інститутів – сім'ї, школи, системи права, закладів соціальної допомоги, що повинні забезпечити найбільш сприятливі й повноцінні умови особистісного зростання підлітків. За обставин, коли перелічені соціальні інститути переживають докорінні трансформації, ще тільки засвоюють шляхи виживання в умовах нових і заплутаних економічних, політичних, моральних викликів, послаблюються їх виховні функції, а зразки, які вони пропонують підліткам, є далекими від досконалості.

Соціально-психологічна напруженість призводить до зростання конфліктності у всіх сферах життя сучасного суспільства. Навчально-виховний процес у загальноосвітній школі супроводжується дефіцитом фізичної активності, невідповідністю вимог можливостям учнів, жорстким оцінюванням їх знань, ігноруванням їх індивідуальності, що чимдалі більше посилює нервово-психічне перевантаження учнів, призводить до порушень у поведінці. Ситуація ще більш ускладнюється тим, що саме у період молодшого підліткового віку вперше бурхливо виникають прояви підліткової кризи, які викликають різкий супротив і осуд навколишніх й можуть згодом призвести до стійкої девіантності дитини. Натомість, в арсеналі виховних впливів відсутні ефективні засоби корекції й попередження різкого загострення суперечностей, властивих для особистості цього віку. Підлітки втрачають життєві орієнтири, спроможність відстоювати ще слабкі моральні норми і переконання, легко стають об'єктом маніпуляцій у щоденному безпосередньому спілкуванні і через засоби масової інформації (передовсім, інтернет, телебачення, мобільний зв'язок). У цих умовах назрілою є

активізація участі психологів у корекції й профілактиці кризових явищ, властивих для поведінки підлітків.

Фундамент для розроблення проблеми психологічної конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки, закладено у чисельних теоретико-емпіричних дослідженнях.

Психологію міжособистісних конфліктів висвітлено у роботах сучасних українських психологів І.В. Ващенко, Т.В.Дуткевич, Л.М.Карамушки, Г.В.Ложкіна, Н.І. Пов'якель, М.І.Пірен та ін. Конфліктність підліткового віку відзначають І.С.Булах, О.М.Кікінежді, В.М.Поліщук, А.В.Шамне та ін. Міжособистісні конфлікти у підлітковому віці досліджено у працях А.О.Бетіної, Є.А. Дурманенко, В.І.Ілійчук, І.А.Коваль, Л.П.Матяш-Заяц, О.М.Поєнко, та ін.

Особливості прояву, причини і чинники, проблеми профілактики і корекції девіантної поведінки підлітків висвітлено у роботах психологів (Т.В.Захарук, О.В.Змановська, Н.Ю.Максимова, О.С.Матвійчук, В.О.Татенко і Т.М.Титаренко, Л.М.Семенюк, Н.Г. Торба, О.В.Фокіна та ін.), педагогів (Ю.А.Клейберг, М.А.Ковальчук, О.О.Лазаренко, С.Г.Немченко, В.М.Оржеховська, М.М.Фіцула і І.І.Парфанович та ін.), соціологів (А.А.Бесєдін, Я.І.Гілінський, О.Б. Демків, В.О. Довгополюк, С.П.Татарова, Т.Г. Червінська, Т.В.Шипунова та ін.).

Проведений аналіз показує, що незважаючи на актуальність проблеми конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки, вона і дотепер залишається поза увагою дослідників. Натомість, у сучасній педагогічній практиці накопичилась низка суперечностей, що ускладнюють виховання молодших підлітків, підвищують їх конфліктність та сприяють виникненню девіантної поведінки. Зокрема, це суперечності між:

- новими суспільними викликами, які провокують конфліктні ситуації, та спроможністю наявних психолого-педагогічних технологій в їх вирішенні;
- проголошеними у суспільстві пріоритетними цінностями і нормами та реальними зразками поведінки в оточенні молодшого підлітка;

– прагненням молодшого підлітка до самостійності й незалежності та його потребою у кваліфікованій допомозі навколишніх дорослих.

Отже, назрілі суспільні запити, соціально-психологічні суперечності та недостатність технологій їх вирішення зумовлюють важливість і актуальність теми нашого дослідження **«Психологічні особливості конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки»**.

Мета дослідження – шляхом теоретико-емпіричного дослідження визначити психологічні особливості конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Відповідно до мети визначені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз розроблення проблеми конфліктності у психолого-педагогічній літературі.
2. Розробити психодіагностичний інструментарій дослідження конфліктності підлітків, схильних до девіантної поведінки.
3. Емпірично визначити психологічний зміст конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Об'єкт дослідження – конфліктність молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Предмет дослідження – психологічні особливості конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступили фундаментальні положення психологічної науки про суперечливий характер соціалізації й розвитку особистості (І.Д. Бех [17], Л.С.Виготський [30], Г.С.Костюк [61], С.Д.Максименко [71], О.В.Петрунько [88]); теорії психічного розвитку й девіантної поведінки молодшого підлітка (І.С.Булах [26], Е.Еріксон [44], Н.Ю.Максимова [70], В.М.Оржеховська [84], В.О.Татенко і Т.М.Титаренко [85]).

Для вирішення завдань та досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – комплекс загальнонаукових методів (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, узагальнення, моделювання) –

для розроблення теоретичних основ дослідження проблеми конфліктності молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки; *емпіричні* – анкетування, бесіда, опитування, тестування, експертні оцінки, аналіз шкільної документації – з метою діагностики особливостей конфліктності досліджуваних; *методи кількісної обробки* – відсоткові співвідношення, кореляція Пірсона, χ^2 -критерій Пірсона; *методи інтерпретації та унаочнення* – таблиці, рисунки.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось впродовж 2008-2013 років у Кам'янець-Подільському навчально-виховному комплексі № 17 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням інформатики та ліцею Хмельницької області, в Орининській загальноосвітній школі I-III ступенів Кам'янець-Подільського району. Всього у дослідженні взяло участь 365 учнів 5-6 класів віком 10-12 років. Серед них було виділено підгрупу досліджуваних, схильних до девіантної поведінки (107 осіб). Також до дослідження було залучено 7 експертів, якими виступили психологи та класні керівники тих класів, де проводилась робота.

Результати проведеного дослідження викладено у трьох розділах монографії.

Перший розділ **«Роль конфліктності у формуванні девіантної поведінки молодшого підлітка»** присвячено висвітленню психологічних особливостей конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки; аналізу стану розроблення проблеми конфліктності у психолого-педагогічній літературі.

У другому розділі **«Методична база діагностико-емпіричного дослідження конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки»** представлено методичну базу та розкрито основні етапи емпіричного дослідження психологічного змісту конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки.

У третьому розділі **«Аналіз особливостей конфліктності молодших**

підлітків, схильних до девіантної поведінки» проаналізовано особливості конфліктності у молодших підлітків, схильних до девіантної поведінки.

Висловлюємо щирі вдячність за доброзичливе ставлення, цінні поради та зауваження щодо представленої роботи кандидату психологічних наук, професору Т.В. Дуткевич, докторам психологічних наук, професорам Я.О.Гошовському, О.В.Петрунько, В.М. Шмаргуну, Т.М. Яблонській, кандидату психологічних наук, доценту В.П. Кутішенку.